

<https://helda.helsinki.fi>

pö Kiihkeä historia tunteet historiantutkimuksessa

Tepora, Tuomas Vesa Kalervo

Gaudeamus

2018

pö Tepora , T V K 2018 , Kiihkeä historia tunteet historiantutkimuksessa
Hannikainen , M Danielsbacka & T Tepora (toim) , Menneisyyden rakentajat : teorial
pö historiantutkimuksessa . Gaudeamus , Helsinki , Sivut 77 93 .

<http://hdl.handle.net/10138/310214>

unspecified

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

KIIHKEÄ HISTORIA – TUNTEET HISTORIAN TUTKIMUKSESSA

TUOMAS TEPORA

Kiikhkottomuus on yksi suurimmista mainesanoista, jonka suomalainen 1900-luvun poliittista ja erityisesti sotiin liittyvää historiaa käsittelevä tutkimus voi valtajulkisuudessa saada. Sillä kriitikot tarkoittavat historiaa, joka on tasapuolista ja punnitsevaa ja joka välttää nykyhetkestä tai lähihistoriasta nousevia poliittisia jännitteitä. Kiikhkoton historia on siis yhtä kuin objektiivinen, luotettavista lähteistä koostettuihin tosiasioihin nojaava tutkimus – se kuuluisa Leopold von Ranken lausuma *”wie es eigentlich gewesen ist”*. Näillä kriteereillä toteutuva tutkimus on sinänsä kannatettava tavoite, vaikka tietoteoreettisesti se lienee mahdoton. Täysin objektiivinen tulokulma historiankirjoitukseen on illuusio, sillä jokainen tutkija soveltaa tutkimuskohteeseensa systematisoivaa lähestymistapaa. Ihmistieteiden tutkimuksessa tulokset ovat aina tulkintoja jostakin. Itse asiassa ne saattavat olla hyvinkin kiikhkeitä tulkintoja kohteestaan.

Tässä luvussa käsittelem aluksi tunteiden merkitystä historioitsijan työssä ja sen jälkeen tunteita tutkimuskohteena. Samalla käyn läpi tunteiden historian teoreettisia lähtökohtia. Avauspisteenä toimii ihmisen ja luonnontieteiden nykykäsitys järjen ja tunteen, mielen ja ruumiin, erottamattomasta liitosta. Koska tunteet eivät ole kuin toisinaan irratiionaalisia, ovatko ne silloin yleensä ratiionaalisia ja tiedostettuja, ja mitä seurauksia tällä voisi olla historian tutkijan työlle? Tarkastelen myös tunteiden historian vielä hieman hajanaista teoriaperinnettä ja sen juuria sosiäalisessä konstruktivismissa ja kognitiivisessä psykologiassa. Edelleen pohdin tunteiden historian suhdetta psykoanalyysiin

ja modernin aivotutkimuksen teorioihin ja ontologisiin oletuksiin sekä avaan sitä, kuinka itse olen havainnollistanut tunteita omissa tutkimuksissani. Pikemminkin kuin antaa valmiita vastauksia, tarkoitukseni on herättää uusia kysymyksiä ja näin valaista teorian ja empirian suhdetta historian tutkimuksessa.

Väitän, että juuri avoimesti ”kiihkeä”, asioita monista erilaisista ja tunteita toisinaan herättävistä näkökulmista ja aikalaistoimijoiden kokemusmaailmasta rekonstruoiva tutkimusote takaa mahdollisimman puolueettoman lopputuloksen. Puolueettomuuteen kuuluu myös ristiriitojen sietäminen eli historian monet totuudet. Oppikirjaesimerkki tästä voisi olla Suomen sisällissota. Uhriluvut on teoriassa mahdollista selvittää aukottomasti: tämä on objektiivinen lähteiden saatavuus- ja lähdekritiikkikysymys. Niin ikään kausaaliset tapahtumaketjut on mahdollista rekonstruoida varsin luotettavasti. Rakenteellisten syiden kohdalla on jo pakko sietää joitakin tulkintaerimielisyyksiä sekä sitä, että monista samaan aikaan vaikuttaneista rakenteista kaikki eivät ole oleellisuudessaan samanarvoisia: historioitsijatkään eivät ole yksimielisiä sodan kaikista syistä, ja valistuneilla maallikoilla mielipiteet tuntuvat vaihtelevan sosiaalisen taustan mukaan. Puolestaan eri osapuolten kokemus- ja tunnehistoriassa sekä tapahtumien muistamisen historiassa ei edes lähtökohtaisesti ole olemassa yhtä totuutta, vaan siinä luotettavinta tutkimusta on osapuolten aatteita, identiteettejä, kokemuksia ja tunteita monipuolisesti ja ristikkäin valottava historiankirjoitus. Nämä jälkimmäiset aiheet ovat myös kiihkeitä aiheita, jotka usein herättävät vaateita kiihkottomuudesta. Voisiko siis tasapuolisen kiihkeä olla uusi kiihkoton?

TUTKIJAN TUNTEELLISIA HAASTEITA

Nykyhetkessä kiihkottomaksi koettu tutkimus voi hyvin olla huomisen kiihkomielinen kiistakirjoitus, kun objektiivisiksi mielletyt menetelmät ja lähitieteiden teorianmuodostuksesta erossa pidetty lähestymistapa alkavatkin vaikuttaa juuri poliittiselta ”kiihkolta”. Esimerkiksi moni suomalaisen poliittisen sotahistorian tutkimuksista kylmän sodan ajalta tuntuu nykylukijasta hieman vanhanaikaiselta. Usein se on Suomi-keskeistä tai sitten arkistojen asiakirja-aineiston huolellista raportointia

paperille ilman auki kirjoitettuja tulkintoja tai kannanottoja – toisin sanoen korostetun ”viileää”.

Tällainenkin historiantutkimus silti sisältää tunteellisia kannanottoja. Esimerkiksi vanha ajopuuteoria Suomen tahdottomasta ajautumisesta jatkosotaan Saksan rinnalla saattoi näyttää monesta aikalaisesta kiihkottoman objektiiviselta totuudelta, mutta viimeistään Neuvostoliiton lakkauttamiseen mennessä se paljastuikin kiihkeäksi kannanotoksi suomalaisen erityisyyden puolesta. Toisaalta myös tietoisien tunneviileä tutkimusote vastareaktiona Suomi-keskeistä historiaa kohtaan voi olla kiihkeä kannanotto toiseen suuntaan, koska tällöinkin suomalainen yhteiskunta voi näyttäytyä leijuvaan ikään kuin vailla omaa tahtoa ulkoisten tekijöiden armoilla, geopolitiikan pelinappulana. Toisen kiihkoton on toisen kiihkeä. Tämä on etenkin lähihistorian tutkimukseen olennaisesti liittyvä piirre, joka on hyvä tiedostaa.

Julkisuuudessa kiihkottomuutta peräänkuulutetaankin lähihistorian tutkijoilta, joilla on usein tutkimuskohteeseensa joko henkilökohtainen tai kommunikatiivinen, elävien sukupolvien muodostama muistisuhde.¹ Asenne on täysin ymmärrettävä, sillä historiasta tulee helposti politiikan väline ja historioitsijasta tuomari tai moraalinvartija. Kukaan tuskin pitää näin tulkittua kiihkottomuutta huonona asiana, ja siksi historian ammattilaisten parissakin kiihkottomuutta pidetään arvossa. Yhä useampi silti ymmärtää käsitteeseen liittyvän paradoksin: edellyttääkö kiihkoton tutkimusote väistämättä tunteettoman ja ulkopuolisen tarkkailijan asemaa, joka etenkin oman kulttuurialueen lähihistoriaa tutkivalle on käytännössä mahdoton? Tunneviileä ei sitä paitsi merkitse tunteettomuutta vaan tunteita korostavaa tutkimusotetta, tietoista tunteellisen ilmaisun välttelyä. Onko edes mahdollista kirjoittaa onnistunutta historiantutkimusta, jos ei kykene välittämään omaa innostuneisuuttaan aiheeseen paperille?

Kiihkottomuuden perinteisestä käsitteestä onkin paikoin kehkeytynyt rasite. Ei siksi, että kustantajan takakansitekstissä kiihkoton on monen mielestä synonyymi tylsälle, vaan koska viime vuosituhanen vaihteesta lähtien otetut edistysaskeleet esimerkiksi kokemus- ja tunnehistoriassa ovat avanneet historiantutkijoidenkin ymmärrystä tunteiden ja intohimojen merkityksestä historiassa ja historiankirjoituksessa. 1800-luvun luonnontieteellisten innovaatioiden seurauksena eurooppalaiseen ajatteluun vakiintunut dualistinen erottelu järkeen ja tunteeseen ei vastaa nykykäsitystä ihmisten ajatustoiminnasta niin

luonnontieteissä kuin ihmistieteissäkään. Niiden mukaan tunteet ovat olennainen osa ihmisten rationaalista ja kognitiivista eli tietoista toimintaa.² Enää tunteet eivät ole historian ylijäämää eli rationaalisten prosessien ja historian rautaisten lakien merkityksetöntä tai peräti haitallista pakokaasua. Tunteita ei siten lähitieteissä, kuten filosofiassa, sosiologiassa tai kognitiivisessa psykologiassa, ymmärretä vain irratiionaalisiksi tai esitietoisiksi ilmiöiksi, joihin tutkijalla ei ole luotettavaa pääsyä tai joiden vallassa tutkija auttamatta ajautuu sivuraiteille, tunteidensa vietäväksi. Sen sijaan tunteille on annettu merkittävä rooli tietoisuuden ohjailussa, päätöksenteossa ja suuryhmien organisoitumisessa – vaikka tunteiden tapauksessa mistään yhteisymmärryksestä ei ole puhuttakaan.³

Vielä ennen vuosituhannen vaihdetta oli tavallista törmätä siihen, että historian tutkija joko suoraan tai epäsuorasti esitti ennako-oletuksen tutkijan perustaidosta sulkea omat tunteensa ja itsensä pois tutkimuksesta. Vieläkään se ei ole tavatonta, onhan periaate vanha ja hyväksi havaittu. Mutta mitä sillä oikeastaan tarkoitetaan? Näyttäisi siltä, että kyseinen ohjenuora perustuu osaltaan ajatukseen tunteiden lähtökoh- taiseista irratiionaalisuudesta ja epäluotettavuudesta. Arkikokemus kun kertoo, että tunnekuuhu heikentää loogista ajattelua. Harvaa tutki- musta silti toteutetaan pikaistuksissa. Periaatteen sisältämä viisaus liit- tynee jo edellä mainittuun puolueettomuuden hyveeseen: aiheeseensa tunnepitoisesti suhtautuvalla tutkijalla saattaa olla yksipuolinen missio, eikä hän näe metsää etsimiltään puilta.

Tunteet ovat kuitenkin läsnä kaikessa inhimillisessä ja yhteiskun- nallisessa toiminnassa. Asian tiedostaminen ja tunnistaminen ei tar- koita heittäytymistä epäluotettavien ja alati vaihtuvien tunnevirtausten vietäviksi. Tunteiden huomioimisen ei myöskään tarvitse johtaa tun- teelliseen historiankirjoitukseen ja pelkkään ”vaiettujen kipupis- teiden” osoittamiseen menneisyydessä, vaan se voi parhaimmillaan toimia nimenomaan vastavoimana tutkijan yksipuolisia tunneratkai- suja vastaan. Omien tutkimuslähtökohtien tunnistaminen voikin avata aivan uudenlaisia polkuja historian tutkimukseen: Miksi tutkin aiheetta? Kuinka tutkimuskohteen ihmiset kokisivat oman tarkastelutapani?

Näitä kysymyksiä on toki jo pohdittu, ja nykyään tunteiden merkitys tutkijan työssä ymmärretään yhä paremmin. Ajatus tunteensa sammut- tavasta historioitsijasta vaikuttaa nyt naiivilta. Tutkijan tulkintanäkö- kulman yhä paremmassa huomioimisessa merkityksensä on myös sillä,

että historiantutkimuksen ja teorian suhde on lientynyt monitieteistymisen myötä. Teoreettisempi, käsitelähtöinen historiankirjoitus voi olla osa valtavirtaa siinä missä perinteisempi lähdelähtöinen, ”teoriaton” historia. Tutkimusaiheiden kirjokin on tätä myötä laajentunut huomattavasti, mikä johtuu myös väitöskirjojen määrän kasvusta. Uudet aiheet ja lähestymistavat ovat pakottaneet miettimään teoreettisia lähtökohtia entistä tarkemmin. Ajatus esimerkiksi tällä hetkellä suosituksen kollektiivisen muistamisen historian tutkijasta tarkastelemassa aihettaan ilman kykyä soveltaa ja kehittää muistitutkimuksen teoriaa on mahdoton. Miltä puolestaan kuulostaa tunteiden historioitsija, joka ei olisi teoretoinut sitä, mitä kaikkea tunteet ovat?

Historioitsijalle tunteet ovat etupäässä tutkimuskohteita. Tunteiden historian ei siis tarvitse olla tunteellista historiaa, koska tunteet ovat myös käsitteitä, poliittisia iskulauseita, normeja, tunnesuhteita symboleihin ja esineisiin, luonnontieteiden muuttuvia käsityksiä tunteiden olemuksesta ja imelää julkisuuden melodraamaa. Historioitsijan on hyvä olla kriittinen myös omaa työskentelyään kohtaan: lienee selvää, että tunteiden historian suosio ja peräti muodikkuus viime vuosina johtuu osin tunteiden ilmaisun nykyisin korostuneesta asemasta länsimaissa. Tunteiden älykkyyttä korostavien filosofian, sosiologian, neurotieteiden ja psykologian ohella myös viihteellinen tunteita pursuava terapiakulttuuri, *self-help* ja kyynelillä kostutettu tosi-tv voivat hyvin. Ehkä jopa niin hyvin, että kohta seuraa vastareaktio ja paluu viileän järjen ja tunnekontrollin ihannointiin.

Tunteiden ilmaisun ja tunnepuheen arvostus näkyy myös historian-tutkimuksessa, etenkin yleistajuisissa historian esityksissä. Esimerkiksi monissa 1900-luvun sotiin liittyvissä kokemushistorioissa tutkimuskohteesta – esimerkiksi evakkolasten kokemuksista – ei ole kirjoitettu ensisijaisesti tunteiden ja tuntemusten historiaa vaan tunteellista historiaa.⁴ Lukijan perustunteita⁵ herättelevä ja samastumiseen kutkutteleva psykologisoiva tyyli herättää empatiaa saaden kyyneleet silmiin. Näin teoksen arvoa saatetaan mitata sen koskettavuudella, ei niinkään kyvyllä jäsentää monipuolinen kuvaus sota-ajan evakkolapsen kokemusmaailmasta ja sen seurauksista, kertomuksen rakenteista ja muistamisen tavoista.⁶ Tämä on myös paraatiesimerkki siitä, kuinka paljon kirjoitustyyli vaikuttaa tutkimuksen vastaanottoon. Itse asiassa tunteiden ilmaisuun kannustava tyyli on tuonut esimerkiksi sota-aiheiselle historialle uusia lukijoita ja tutkijoita. Tunteiden herättäminen ei silti

itsessään tee tutkimuksesta epäanalyyttistä vaan luo parhaimmillaan uusia assosiaatioita, oivalluksia ja empatiaa, mutta tunnehistorioitsija minussa sijoittaa genren myös osaksi kyynelistä elävää mediamaailmaa ja tulkitsee sen ”Vain elämää” -historiaksi.⁷ Tunteet ovat pinnassa niin akatemiassa kuin sen liepeilläkin.

Tunteista ihmistieteissä kirjoittaessa ei voi välttää myöskään aiheen sukupuolittuneisuutta, koska tunteellisuus on pitkään ollut arkikokemuksessa naisellinen piirre ja näin tunteet on ymmärretty jollakin tapaa melodramaattisesti. Tunteet tai niitä koskettavat aiheet olivat pitkään toissijaisia tutkimuskohteita, ainakin verrattuina rationaalisuuteen perinteisesti vedonneeseen ja menetelmiltään konservatiiviseen historiankirjoitukseen. Akateeminen maailma on kuitenkin seurannut muun yhteiskunnan muutoksia, ja tämänkaltaisen sukupuolittunut kahtiajako on murtunut.

TUNTEIDEN HISTORIAN TEOREETTISIA HAASTEITA

Mitä tunteiden historia sitten on, tai mitä se voi olla? En aio ratkaista ikuisuuskysymystä siitä, ovatko tunteet konstruktivistisia eli historiallisia ja muuttuvia vai universaaleja eli ylihistoriallisia, vaan aion pohtia niitä edellytyksiä, joiden vallitessa tunteet ovat muuttuvia, ja toisaalta myös niiden reaktiivista luonnetta. Samalla pohdittavaksi avautuu tunteiden historian moniulotteisuus: tunteet eivät ole vain tunnekokemuksia tai olotiloja, vihaa, häpeää, pelkoa ja rakkautta, vaan monimutkaisia ja muuttuvia käsitteitä, sanoja ja ennen kaikkea normeja, politiikkaa ja ekonomiaa. Näin ymmärrettyinä tunteet ja niiden historia on mahdollista tehdä näkyväksi.

Isossa mittakaavassa tunteiden historian nousun taustalla on aiemmin käsitelty tunteiden ymmärryksessä tapahtunut muutos. Ensisilmäyksellä sitä voisi karrikoida eräänlaiseksi aatehistorialliseksi paluuksi valistuksen ihanteisiin. Järjen aikakausi ei nimittäin merkinnyt tunnekylmiä ihanteita vaan järjen liittoutumista moraalisten intohimojen kanssa. Järki ja tunteet esitettiin erottamattomana moraalisen kokonaisuutena, ihmismieltä hyvään ohjaavana kompassina. Skotti-filosofi David Humen (1711–1776) usein toistettujen sanojen mukaan: ”Järki on, ja sen kuuluu olla, vain passioiden orja, eikä se voi toimia muuten kuin palvellen ja totellen niitä.”⁸

Järjen ja tunteen aatehistoriallinen liitto länsimaisessa ajattelussa on kuitenkin perua paljon kauempaa kuin valistuksesta, sillä jo Aristoteles kirjoitti tunteen ja järjen tarkoituksenmukaisesta yhdistämisestä politiikassa. Joka tapauksessa moderneja eurooppalaisia tunnekäsityksiä tarkasteltaessa on mielenkiintoista, että valistusta vallankumousten ja Napoleonin sotien jälkeen Euroopassa seurannut romanttinen tunne-ihanne korosti järjen ja tunteen erillisiä maailmoja. Tämä oli vastaus valistuksen opille oikeanlaisista ja yhteiskunnallisesti hyveellisistä tunteista. Näkemys säilyi arkiajattelussa myös luonnontieteellisten menetelmien vallankumouksen jälkeen 1800-luvun jälkipuolella ja elää yhä. Tunteiden ja niiden ilmaisun maailmaa olivat taiteet ja ihmissuhteet, kun taas tiede ja yhteiskunta toimivat näiden ihanteiden mukaan tunnekontrolloidun järjen voimin. Toisaalta on kiintoisaa huomata, että monet 1900-luvun totalitaariset vallankumousopit vetosivat niin ikään valistusihanteisiin järjen ja oikeaoppisten tunteiden yhteispelistä, ja niissä esitettiin ohjeita esimerkiksi siitä, miten kuului tuntea tai ketkä saivat tuntea tiettyjä tunteita. On mielenkiintoista, että 2000-luvun ensi vuosikymmenten länsimaiset ihanteet eivät kuitenkaan vaikuttaisi edustavan selvästi joko valistuksen tai romantiikan tunnenormeja vaan sisältävän piirteitä molemmista.⁹

Tunteilla on siis historia. Karttuva tieteellinen tieto tunteiden fysiologiasta tai psykologiasta ei siten vielä kerro koko totuutta siitä, mitä tunteet ovat. Historioitsijalle muiden tieteiden käsitykset kertovat ainakin sen, miten tutkijat ovat tunteet kulloinkin hahmottaneet. Menneisyyden hahmottamisessa olennaista on, että länsimaisessa historiassa käsitykset tunteiden ominaisuuksista ovat niin tieteissä, taiteissa kuin arkiajattelussakin muuttuneet yhteiskunnallisten, taloudellisten ja kulttuuristen muutosten yhteydessä. Pitäisikö menneisyyden tunteita siis tulkita vain siitä näkökulmasta, miten aikalaiset ne kokivat tai oikeastaan sanallistivat, vai olisiko historian tutkimuksessa sovellettava nykyhetken käsityksiä siitä, mitä tunteet ovat? Historioitsijalle luontevin lähestymistapa on tietenkin ensin esitetty, mutta asiaa on syytä pohtia muistakin näkökulmista.

Nostalgia on paraatiesimerkki tunnekäsitteestä, jonka merkitys on muuttunut historiassa niin paljon, etteivät sen nykyisin herättämät mielikuvat juuri vastaa sitä, mitä sanalla tarkoitettiin 1600-luvun lopulla ja paljon myöhemminkin. Tämä alun perin kreikan kielestä johdettu termi tarkoitti nimensä mukaisesti koti-ikävää. Kaipuun kuvauksena

nostalgia toimi niin hyvin, että se omaksuttiin lääketieteelliseksi diagnoosiksi, johon saattoi jopa kuolla. Nostalgiaan sairastumisen syyt vaihtelivat mielenliikkeitä kuvailevien näkemysten vaihtumisen mukaan fysiologisista maailmantuskan kokemista painottaneisiin. Erityisesti eurooppalaiset ja myöhemmin pohjoisamerikkalaiset sotilaat kärsivät patologisesta nostalgiaista aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka. Myös Pohjois-Amerikan siirtolaisten keskuudessa nostalgia tarkoitti aluksi rajua koti-ikävää. Tämän päivän käsityksissä nostalgiaa kuitenkin tarkoitetaan vain sentimentaalista, etupäässä suloista ja harmitonta menneen ajan ikävöintiä.¹⁰

Nostalgian synty voidaan käsittää vastaukseksi 1600–1700-luvuilla kiihtyneisiin yhteiskunnallisiin murroksiin ja muutoksiin Euroopassa, kun merentakaiset siirtokunnat ja kaukokauppa ajoivat ihmisiä kauas kotiseuduiltaan. Sen nykymerkityksen synty kaihona menneeseen puolestaan liittyy muutoksiin arvostuksissa, jotka ovat alkaneet suosia ylipäättään muutosta, sekä erityisesti huimasti parantuneisiin kommunikaatio- ja liikenneyhteyksiin läheisten ihmisten välillä. Kadonneen paikan sijalle on tullut kadonnut yhteinen aika.¹¹ Lisäksi sotapsykiatrian kehitys on korvannut nostalgia-käsitteen jollain muulla diagnostiikalla.

Entä muuttuiko tunne, kun siihen viitanneen sanan merkitys muuttui? Oliko nostalgia sen nykymerkityksessä tuntematon tunne vaikkapa 1700-luvun tyypilliselle Länsi-Euroopan asukkaalle, jolle menneisyyden ja nykyisyyden välinen suhde oli erilainen kuin tämän päivän ihmiselle? Vain aikaalaissanastoon tukeutuva historioitsija ei spekuloi: mikäli käsitettä ei tunnettu tutkittavana aikakautena (tai tutkitussa kulttuurissa) tai sen merkitys oli eriävä, tunteen täytyi olla tuntematon. Esimodernin ajan sotilaat, jotka kärsivät nostalgiaista, sairastuivat siis johonkin oman ajanhetkensä patologisteen tilaan eli muuhun kuin moderniin kranaattikauhuun tai sotatraumaan. Kokemus palvella tautien ja nälän hivuttamissa armeijoissa ja taistella vuosikausia kaukana kotiseudulta vailla mahdollisuutta yhteydenpitoon kotiväen kanssa olikin aivan erilainen kuin kokemus virua teollisen sodan juoksuhaudoissa. Tästä huolimatta: eikö arjen ennustettavuudesta irti repeytymisen tunne liitettynä jatkuvaan kuolemanvaaraan yhdistä eri aikakausien ja kulttuurien sotilaita? Koska 1900-luvun ensipuoliskon Venäjällä ja Neuvostoliitossa ei tunnistettu eikä tunnustettu taistelusta aiheutunutta traumaa, tarkoittiko tämä sitä, että niiden kansalaisten keskuudessa tällaisista oireista ei lainkaan kärsitty?

Pitäytyminen vain tutkittavan aikakauden ja kulttuurin termeissä voi johtaa sokeuteen tunnistaa yleisinhimillisiä tunnekokemuksia ja -vasteita ja relativisoida liikaa menneisyyttä. Voikin olla, että usein olenaisiin tieto tunnemuutoksesta löytyy muutoksista tunteiden herättäjissä: pelkoa voi pitää yleisinhimillisenä tunteena, mutta sen kohteet ja siksi myös nyanssit vaihtelevat.¹² Ilmapommitusten pelko on käsittämätön kokemus uuden ajan alun ihmiselle, mutta vihollisen pelkoa voi verrata eri aikakausien välillä. Toisaalta on hyvä muistaa tunnekäsitteiden kehittyneisyys: nykykäsitteinen nostalgia ei avaudu lainkaan ihmiselle, joka elää traditionaalisessa yhteisössä, jossa ei vallitse lineaarinen ymmärrys ajasta.

Tunteiden historian yhteydessä ei tietenkään ole keksitty tunteita historiallisen tutkimuksen kohteina. Jo annalisteista Lucien Febvre (1878–1956) hahmotteli toisen maailmansodan aikana tunteiden historiallisuutta ja samalla kritisoi oman aikansa psykologisten käsitysten soveltamista menneisyyden ihmisten mielenliikkeisiin. Psykohistoria puolestaan on kehkeytynyt 1970-luvulla sovelletuista psykoanalyttisista teorioista vuosituhannen vaihteeseen mennessä kokonaisvaltaisemmaksi käyttäytymistieteitä historiaan soveltavaksi alaksi ja tutkii ihmisten ja suurryhmien motivaatiota, esitietoisuutta ja niiden fantasioita menneisyydessä.¹³ Vaikka tunnehistorian piirissä psykoanalyysin oletuksia ei aluksi tyrmätty, juuri tämä psykoanalyysiin liittynyt tiedostamattoman ja irrationaalisuuden olettaus tunteiden yhteydessä vaikutti siihen, että tunteiden historia alkoi rakentua aluksi perinteisen yhteiskuntasuhteita tarkastelleen sosiologian varaan ja sittemmin yhä vahvemmin sosiaaliseen konstruktivismiin. Taustalla vaikutti yleisakateeminen siirtymä ihmistieteiden painopisteissä kielikonstruktivismiin ja poliittisesti motivoituneeseen kulttuurirelativismiin. Käsitys tunteiden kulttuurisidonnaisuudesta vahvistui tunteiden historiassa 1990-luvulla, mutta kullakin tutkijalla on oma näkemyksensä relativismin laajuudesta. Siinä missä eräät kohtelevat menneisyyttä samalla tavalla kuin jotkut kulttuuriantropologit itselleen tuntematonta kulttuuria eli täysin vieraana maana ja kokemuksena, toiset ovat painokkaasti korostaneet biologian asettamia reunaehdoja sekä tunnenormien yhtäläisyyksiä eri kulttuurien ja aikakausien välillä. Ihmisiä eri ajankohtina ja eri paikoissa yhdistää vähintään pyrkimys suhteellisen autonomiaan normien viidakossa.¹⁴

Selväpiirteiseksi historian tutkimuksen alaksi tunteiden historia on vakiintunut viimeisen kahden vuosikymmenen aikana. Nyt tunteiden historia on jopa aallonharjalla niin kansainvälisesti kuin Suomessakin.¹⁵ Sen teoria- ja menetelmäperinne on edelleen – historian tutkimukselle tyypillisesti – hieman hajanainen ja eklektinen mutta kuitenkin omaehtoinen kokoelma ajatuksia sosiologiasta, kulttuuriantropologiasta ja erityisesti kognitiivisesta psykologiasta. Viimeksi mainitun tieteenalan vaikutus on ollut merkittävä, sillä sen avulla tunteet muuttuivat käytännöllisiksi ja ennen kaikkea ajatuksiin ja aatteisiin verrattaviksi tietoisuuden ilmiöiksi.

Vielä 1980–1990-luvuilla tunteita käsiteltiin historiassa ennen muuta Norbert Elias (1897–1990) 1930-luvun lopulla kehittämän psykologisoivan sivilisaatioteorian jalanjäljissä. Siinä ne olivat edistyneesti muuttuvia vastauksia muuttuviin yhteiskunnallisiin suhteisiin.¹⁶ Esimerkiksi historioitsija Peter Stearnsin mukaan amerikkalainen tunneviileyden ihanne (*cool*) syntyi vastaukseksi markkinatalouden luomille, jatkuvasti vaihtuville työelämä- ja asiakassuhteille. Toisaalta alankomaalaisen sosiologin Cas Woutersin mukaan länsimaissa toisen maailmansodan jälkeen yleistynyt joustavuus käytöskoodeissa liittyy tunneilmaisun yleiseen hyväksyntään, mikä puolestaan johtuu yhteiskuntahierarkioiden muuttumisesta läpinäkyvämmiksi ja joustavammiksi.¹⁷

2000-luvun alkuun mennessä tunteita alettiin pohtia historiassa kulttuurikonstruktivistisesti. Taustalla vaikuttivat psykoanalyysin vetovoiman hiipumisen lisäksi edistysaskeleet kulttuurihistoriassa, mikä liittyi ymmärrykseen tunteiden kontekstisidonnaisuudesta ja poliittisuudesta. Tänäpä jo etabloituneen tunteiden historian teoreettisena taustaoletuksena vaikuttaa ihmis- ja yhteiskuntatieteisiin 1960–1970-luvulla omaksuttu sosiaalinen konstruktivismi, jonka perusteos on Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (1966, suom. 1994).¹⁸ Eräitä tunnettuja poikkeuksia lukuun ottamatta historian tutkimuksessa suhtauduttiin varauksellisesti sosiaaliseen konstruktivismiin. Tämän vuoksi muilla humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla jo aikaisemmin läpi lyönyt sosiaalinen konstruktivismi ja radikaalimpi kielikonstruktivismi saavuttivat historian hieman myöhemmin.

Konstruktivistisen ajattelun mukaan ihmisten arkiymmärrys todellisuudesta on rakentunut yhteisöllisesti. Olennainen perustieto, maailmankuvat, aikakäsitykset ja kokemusmaailma määräytyvät ihmisen

sosiaalisessa ympäristössä, jossa yhteiskuntaluokka, etnisyys, uskonto, kieli, koulutus ja muut yhteiskunnalliset seikat muovaavat ihmisten suhdetta maailmaan. Sosiaalista konstruktivismia on sovellettu myös tieteensosiologiaan: ajatus objektiivisesta (luonnon)tieteestä ei näytä ongelmattomalta, jos tieteenharjoittamisen tarkastelussa huomioidaan esimerkiksi tutkimusaiheiden valikoitumiseen liittyvät yhteiskunnalliset reunaehdot ja tutkijoiden sosiaaliset taustat.

Edellä kuvatun valossa ei ole vaikea hahmottaa tunteiden sosiaalista rakentuneisuutta. Lienee selvää, että ihmisen sosiaalinen ja kulttuurinen tausta vaikuttaa hänen tapaansa ilmaista, käsitteellistää ja kokea tunteita. Samalla ajatus historian tai sivilisaation jatkuvasta kehityksestä kaatuu ja tilalle astuu käsitys ihmisistä suhteessa omaan elämänpiiriinsä. Miksi siis keskiajan ihminen olisi ollut lähtökohtaisesti tunteitaan puutteellisesti kontrolloinut tuittupää, toisin kuin tunnekontrolliin kasvanut, sivilisoitunut moderni ihminen, kuten Eliasın vaikutusvaltainen teoria oletti?¹⁹ Huomattiin, että tunteilla oli politiikka ja politiikalla tunteet ja että ihmiset toimivat ja osoittivat tunteita eri tavoin eri yhteyksissä ja yhteisöissä. Samalla konstruktivismi hylkäsi lopullisesti ajatuksen tunteiden universaaliudesta ja muunsi myös Eliasın teorian taustalla vaikuttaneen psykoanalyysin teoriaperinteen vain yhdeksi diskurssiksi muiden joukossa. Tunteiden tukahduttaminen ja alitajuinen purkautuminen, tavallisesti sijaiskohteeseen, ei näyttänyt enää ihmisen luontaiselta taipumukselta, toisin kuin psykoanalyysi oletti, vaan etupäässä erään länsimaisen aikakauden porvarilliselta tavalta ilmentää, sanallistaa ja käsittää tunteita. Lisäksi postkoloniaalisessa maailmassa epärelativistinen näkökulma historiaan, sivilisaatioihin, tapoihin ja tunteisiin vaikutti epäilyttävän eurokeskeiseltä.

Samaan aikaan kulttuuri- ja aikasidonnaisuuteen taipuvaisen tunteiden historian piirissä on hyödynnetty runsaasti lähitieteiden ajankoh- taista teorianmuodostusta. Kuten edellä on mainittu, tärkeitä välineitä ovat olleet antropologia sekä esitietoisien tutkimisen ”hyödyttömänä” pois jättänyt kognitiivinen psykologia. Jälkimmäiseen tukeutumalla tutkijat ovat kyenneet tarkastelemaan tunteita pikemminkin aktiivisina ja kohdesuuntautuneina ilmiöinä ja osana ihmisen älyä kuin vain reaktiivisina voimina.²⁰ Näin tunteita ilmaisseet ihmiset on mahdollista nähdä historian aktiivisina toimijoina, ei vain kohteina, joiden tunteet olisivat viime kädessä ihmisluonnon viettiainesta tai alitajunnan tuotteita. Nykylähtökohdista ammentavaa teoriaa ei siis suinkaan ole hylätty.

On syytä kuitenkin pohtia, miksi jokin teoria näyttää tietyssä aikana sopivan paremmin historian tutkimukseen kuin toinen? Kannattaako esitietoisuutta hylätä vain sen takia, että se ei kunnolla sovi tunnehistorian nykyiseen tunteiden olemuksesta vallitsevaan käsitykseen, jossa korostetaan toimijuutta sekä tunteita normeina, aatteina ja kielen kautta tulkittuina ajatuksina? Konstruktivistinen tunteiden historia voi nimittäin jämähtää tutkimusotteeseen, jossa vaihtuvat ja ympäristöön vastaavat tunnekokemukset jäävät vähemmälle huomiolle, ja katse kiinnittyy ensisijaisesti kiistatta muuttuviin ja helpommin todennettaviin muutoksiin tunnesanoissa, -käsitteissä ja -normeissa. Tunteiden poliittisuus ja yhteiskunnallisuus ovat tärkeitä tutkimuskohteita mutta eivät tyhjännä koko tunnehistorian kenttää, jossa viime aikoina on ollut nousussa muun muassa tunteiden materiaalisuus eli esineiden merkitys tunteiden välittäjinä ja heijastuspintoina.²¹

Entä mikä on psykiatrian ja mielenterveyden historian suhde tunteiden historiaan? Diagnoosit muuttuvat ajassa ja eri yhteiskunnissa, mutta harva tohtii luonnehtia vaikkapa traumaattisia kokemuksia vain kulttuurisidonnaisiksi mielenliikkeiksi, vaikka ihmisen kulttuurinen elämysmaailma toki vaikuttaa trauman ilmenemismuotoihin.²² Entä miksi tiedostamaton fantasiataso pitäisi hylätä historiassa pelkäksi ylijäämäksi? Psykohistorian kuvaama ihmisten ja ihmisryhmien tunnedynamiikka ja sen irrationaaliset puolet kertovat tilanteista, joissa rationaalinen ajattelu ja toiminta ovat ajautuneet umpikujaan. Tunteilla on jo arkiajattelunkin perusteella reaktiivinen, hankalasti kontrolloitava ja virhearviointeihin johtava puoli. Tämä tekee tunteista kiehtovan tutkimuskohteen, sillä kenties tunteita voi toisinaan yhä tarkastella epäluotettavina välittäjinä esitietoisesta ja tietoisesta välillä. Esimerkiksi kognitiotieteissä on usein tapana tulkita niitä vain kohdesuuntautuneina ja tiedostamattomista tuntemuksista ”älykkäiksi ajatuksiksi” kypsytettyinä ilmiöinä.²³ Toki tiedostamattomat tai ensisijaisesti ruumiillisesti koetut tuntemukset eli affektit ovat luonteeltaan myötäsyntyisiä tai vähemmän varioivia kuin muuttuvat ja kehittyneet tunnekuvaukset, mutta toistuvina kokemuksina nekin ovat osa menneisyyttä ja historiaa. Kaikilla tunteilla ja tuntemuksilla on kuitenkin aina muuttuva kontekstinsa ja muuttuvat kohteensa.

Viimeisin ”haaste” konstruktivistiselle tunteiden historialle näyttäisikin olevan moderni aivotutkimus, jonka popularisoidut oletukset järjen ja tunteen sekä mielen ja ruumiin erottamattomasta yhteydestä

ovat myös alkaneet vakiintua laajemman yleisön yleiseksi käsitykseksi tunteiden olemuksesta. Neurotieteet jakavat eri leireihin tunteista kiinnostuneita historioitsijoita, sillä monet heistä kokevat neurotieteiden tunnenäkemyksen edustavan historiatonta universalismia, jossa ei oteta huomioon tunteiden muuttumista ajassa. Toisaalta neurotieteitäkin on sovitettu osaksi tunteiden historian teoriaa ja jopa menetelmiä, sillä oletus aivojen jatkuvasta muovautumisesta yhdistää sosiaalisen konstruktivismin biologiaan ja historian luonnonhistoriaan.²⁴ Yhteiskuntatieteiden ja aivotutkimuksen yhdistyminen on ottanut ensi askelia kriittisen tai sosiaalisen neurotieteen nimissä, ja tämä on synnyttänyt yhteiskunnan, kulttuurin, aivojen ja ruumiin muovautumisen yhteistarkastelua.²⁵ Tässä laaja-alaisessa näkökulmassa ei ainoastaan kulttuuri piirry ruumiiseen ja aivojen rakenteisiin vaan myös ihmismielen rakenteet piirtyvät kulttuuriin. Samalla tiedostamattoman merkitys tunnehistorialle tekee paluun, mikäli neurotieteiden selitys tunteista sekä tiedostamattomina että tietoisina mielenliikkeinä otetaan huomioon.²⁶

Vaikka tunnehistoriaa tuskin tulevaisuudessakaan aletaan tutkia laboratoriossa, aivotutkimus voi tarjota tunteiden historiallekin teoreettista jäämäkkyyttä ja parhaimmillaan vuoropuhelua ihmis- ja luonnontieteiden välillä. Esimerkiksi aivotutkimuksen käsitys tunteista evoluutiobiologian, kognition ja ympäristöönsä sopeutuvien aivojen yhteispelinä näyttäisi avaavan uusia näkökulmia tunteiden tutkimukseen. On jopa sanottu, että ehkä ensimmäistä kertaa modernin tieteen historiassa luonnon- ja ihmistieteiden välillä on edes teoriassa keskusteluyhteys. Nimittäin neurotieteiden tutkimustulokset läpi ihmisen eliniän muovautuvista eli plastisista aivoista näyttäisivät osoittavan suuntaan, johon yhteiskunta- ja humanistiset tieteet ovat viittoneet viimeiset 50 vuotta eli kohti maltillista sosiaalista konstruktivismia. Hieman aivotutkimuksen tunnekäsitystä muistuttaa esimerkiksi yhdysvaltalaisen William M. Reddyn vaikutusvaltainen tunnehistoriallinen teoria, jonka mukaan tunnesanat luokittuvat johonkin todellisuutta kuvaavien ja todellisuutta muokkaavien käsitteiden välimaastoon.²⁷ On silti hyvä huomioida, että monet vetävän kuuloiset muodikkaan aivotutkimuksen tulokset vanhenevat parissa vuodessa mutta hyvän historian tutkimuksen on syytä kestää ainakin parikymmentä vuotta. Tunnehistoriaa voi siten edelleenkin kirjoittaa hyvin ilman viittausta neuroplastisuuteen tai muihin aivotutkimuksen oletuksiin. Teorioiden kanssa työskennellessä kannattaa suhtautua varauksella nopeasti

muuttuviin käsityksiin, varsinkin jos ne tulevat suhteellisen kaukaa oman tieteenalan ulkopuolelta. Toistaiseksi tunteiden aivotutkimus tarjoaa kuitenkin tunnehistorialle uusimman tunteiden kokonaiskuvan määrittäjän.

Vaikka historia ei tapahdu laboratorio-olosuhteissa, historian tutkimuksen ja perinnöllisyystieteen aito vuoropuhelu alkaa olla jo ajankohtaista. Historiantutkimuksen kontekstittajua kannattaa hyödyntää esimerkiksi tutkittaessa ihmispopulaatioiden epigenetiikkaa eli ympäristön aiheuttamaa geenien toiminnan toisinaan periytyvää sääntelyä, vaikka tietenkin menneisyyden ihmisiä on hankalaa käyttää verrokkeina tällaisessa tutkimuksessa.²⁸ Historian ja muiden tieteiden yhteispeliä tarvitsevat myös lääketieteelliset, psykologiset ja sosiologiset pitkitäisseurannat, kun tutkitaan digitaalisia menetelmiä ja laajoja aineistoja hyödyntäen tiettyjen laajoja väestöryhmiä koskettaneiden kokemusten aiheuttamia seurauksia. Toisen maailmansodan sotilaiden ja heidän jälkeläistensä terveydentilaa on jo seurattu monessa polvessa, ja tekeillä on monitieteistä tutkimusta muiden muassa toisen maailmansodan suomalaisen siirtoväen ja vuoden 1918 punavankien ja näiden jälkeläisten ylisukupolvisista kokemuksista ja elämänpoluista. Näin menneisyyden tunnekokemukset piirtyvät kartalle uudella tavalla.²⁹

TEORIALLE AVOIN HISTORIOITSIJA

Lähtitieteiden teorianmuodostukselle avoimesta historiankirjoituksesta tekee hedelmällistä yksi olennainen piirre: historioitsija on lähtökohtaisesti eklektinen ja monitieteinen. Tämä on myös tärkeä osa historioitsijan teorialukutaitoa. Eklektiselle eli käsitteitä ja teoria-perinteitä yhdistelevälle historioitsijalle teoria on apuväline, joka auttaa näkemään tutkimuskohteen uudessa valossa ja tulkitsemaan lähteitä uusilla tavoilla. Mahdollisesti se ajaa myös valitsemaan lähdekokonaisuuksia, joita ei aikaisemmin ole pidetty olennaisina. Empirian ja teorian välisessä vuoropuhelussa teorianmuodostus ja sen kehittäminen eivät ole itsetarkoituksellisia eivätkä toisia näkökulmia poissulkevia, vaan ne tuovat parhaimmillaan uusia avauksia sekä teorioille että menneisyyden ymmärrykselle sinänsä. Teorioiden haastamiseen historia soveltuu mainiosti, sillä menneisyys ei koskaan taivu minkään yhteiskuntatieteellisen tai vaikkapa psykologisen teorian

orjallisen noudattamisen asettamiin kahleisiin. Ajatus teoreettisesti orientoituneesta historian tutkimuksesta pelkästään teorian testaamisena käytäntöön on hedelmätön, mikäli teoria ei avaa uusia näkökulmia ja oivalluksia. Parhaimmillaan teoreettiset oletukset haastavat tutkijan kysymään menneisyyden toimijoilta aivan uudenlaisia kysymyksiä, jotka sitten yhdistävät ilmiöitä tavoilla, jotka muutoin jäisivät huomaamatta. Itsereflektiolla ja kyvyllä haastaa sekä omat että muiden tutkijoiden ennakko-oletukset on suuri merkitys historioitsijan työssä.

Historioitsija voi myös asettaa vaikkapa antropologian ja kognitiivisen psykologian teoreettisen ymmärryksen tunteista vastakkain ja kysyä, mikä niiden arvo on menneisyyden tunteita tarkasteltaessa. Usein historian tutkimusta avittava oivallus löytyy jostakin näiden teoriaperinteiden ja tieteenfilosofioiden välistä, ja samalla kehkeytyy uutta tunteiden historian teoriaa. Esimerkki tällaisesta tuoreesta näkökulmasta on William M. Reddyn ajatus ihmisistä navigoimassa hitaasti muuttuvien tunnenormien keskellä. Reddy vältti kulttuuriantropologiassa yleisen oletuksen tunteiden liki puhtaasta kulttuurisidonnaisuudesta. Hänen mukaansa tunnekuvaukset varioivat mutta tunteiden yhteiskunnallinen kontrolloiminen ja normittaminen ovat poliittisesti universaaleja piirteitä. Erot tunnekuvauksien välillä eri kulttuureissa eivät vielä perustele oletusta, jonka mukaan kyseisen tunteen kokemiskyky puuttuisi, vaan ne kertovat ainoastaan puuttuvasta tunteen kokemiskontekstista. Kognitiivisen psykologian avulla hän hahmotti tunteet tietoisina ja kohdeorientoituneina ajatusprosesseina mutta huomasi, ettei tunteita kannata liiaksi rationalisoida muuntamalla ne aatteiksi. Tunnemuutos eli historiallisuus tulee mahdolliseksi juuri siksi, että tunteiden tulkinta eri yhteiskunnissa ja ajassa on luovimista normien ja kokemusten viidakossa.³⁰

TUNTEIDEN TULKINTOJA

Oma kiinnostukseni tunteiden historian tutkimuksessa liittyy ensisijaisesti ryhmätunteisiin. Olen esimerkiksi joutunut pohtimaan, kuinka kannattaisi tutkia suomalaisen nationalismin ”kultakauden” kollektiivisia tunteita. Väitöskirjassani *Lippu, uhri, kansakunta* (2011)³¹ hahmotin antropologian ja muiden yhteiskuntatieteiden sekä psykologian tarjoamien teoreettisten mallien avulla suomalaista uhriajattelua ja

nationalismin kollektiivisia tunteita. Vielä tuolloin en ollut juuri tutustunut tunteiden historiaan. Psykohistoria ja psykoanalyttinen objekti-suhdeteoria tarjosivat oivan avun tarkastella symboleja, Suomen lippua ja työväenlippuja, tunteiden ”säilöjinä” ja peileinä, joiden kautta ihmiset ryhmän jäsenenä käsittelivät kokemustaan kuulua kansakuntaan tai työväenluokkaan tai kumpaankin. Antropologiasta puolestaan tuli perus-idea kollektiivisten symbolien merkityksestä ihmisryhmien rajojen määrittäjinä eli tunnuksina, jotka erottivat toisia ja yhdistivät toisia. Symboleissa oli uskonnollissävyytteinen lataus, ja sitä määritti tunteena yhteenkuuluvuus, joka sai välillä suoranaisten kollektiivisen kiintymyksen piirteitä. Liput olivat selkeitä ja helppoja tunnuksia, joihin ei kuulunut monimutkaista asioiden pohdintaa. Monitieteisen lähestymistavan ansiota oli myös havainto uhriväkivallasta yhteiskunnallisen hierarkian ja järjestyksen alkupisteinä. Tätä osoittaa modernissa kansallisvaltiossa sotien muistaminen.

Kun aloin valmistella tutkimustani, olin vaikuttunut viestinnän tutkija Carolyn Marvinin yhdessä David W. Inglen kanssa tekemästä amerikkalaista uhrikulttuuria käsitelleestä työstä. Heidän mukaansa Yhdysvallat on veriuhrin perustuva ”primitiivinen” yhteisö, joka tarvitsee jatkuvia uhreja uusintaakseen itsensä.³² Vetävä idea kantoi väitöksessäni pitkälle mutta tyssäsi historian monimuotoisuuteen. Siinä missä Yhdysvaltain kaltainen heterogeeninen suurvalta voi sotimalla uhrata verta eri maailmankolkissa, Suomen kaltainen homogeeninen pienmahti ehtyisi olemattomiin tätä teoriaa seuraamalla. Ajatusta täytyi siis soveltaa paikallisiin oloihin, herkistää historian monimuotoisuudelle ja katsoa, mikä oli nationalismissa epäilemättä olennaisen sotauhrin merkitys täkäläisessä viitekehyksessä. Punainen lanka löytyi uhrien muistamisen kautta tapahtuneesta veren symbolisesta vuodattamisesta: mikäli todellisille uhreille löytyi hedelmällinen merkitys, oli uhri onnistunut eikä vaatinut kansakunnan elinvoiman osoittamista uhrien toistamisen kautta.

Seuraavassa tutkimuksessani siirryin myyttiseen suomalaiseen ryhmätunteeseen, ”talvisodan henkeen”.³³ Olin jo tutustunut tunteiden historiaan ja halusin tarkastella talvisodan ja välirauhan ajan kokemusmaailmaa risteävistä näkökulmista. Halusin ymmärtää, oliko käsitteessä kysymys poliittisista ja luokkaeroista riippumattomasta hetkellisestä kokemuksesta vai normatiivisesta ohjeesta ja käyttäytymismallista tai kenties poliittisesta iskulauseesta. ”Henki” osoittautui olevan kaikkia

näitä, kun tarkastelin sitä eri konteksteista ja aikaperspektiiveistä. Apuna jäsennyksessä käytin tunteiden historian malleja, kuten historioitsija Barbara H. Rosenweinin ideaa tunneyhteisöistä eli limittäisistä ihmisryhmistä, joita yhdistävät tietyt tunnenormit ja ilmaisutavat.³⁴ Ajatusmallia soveltamalla ymmärsin sodanaikaisen talvisodan hengen liittyneen hetkelliseen kokemukseen kansakunnasta yhtenä tunneyhteisönä. Kuitenkin pian sodan jälkeen talvisodan henki tyhjentyi iskulauseeksi ja sen yhdistämä tunneyhteisö kapeni lähinnä säännöllisesti toistuneen propagandan virittyneiksi vastaanottajiksi.

Olennaista tunteiden historian tutkimuksessa on ymmärtää sijoittaa tunteet osaksi yleisempää historiaa. Talvisodan poliittinen historia oli sekin tunnehistoriaa parhaimmillaan, aivan kuten talous- ja sosiaalishistoriallinen tarkastelu sotataloudesta ja yhteiskunnasta osoitti poikkeusolojen tuottaneen erityisen tavan suhtautua materiaaliin resurssiin tai naapureihin. Talvisodan hengen vastapoolina vaikuttikin yhtä vahvasti ihmisten keskinäinen epäluulo, joka mahdollisti kollektiivisen tunteen ja yhdistävän käsitteen muodostumisen. Tunteiden historiaa ei siten ole syytä käsitellä vain erillisenä historian alana vaan hedelmällisenä osana vakiintuneita historian osa-alueita.

HISTORIA JA TEORIA

Sekä lähteiden itsenäiseen todistusvoimaan luottava että teorioiden ja historianfilosofian syövereihin innolla heittäytyvä historioitsija on siitä onnellisessa asemassa, että hänen tutkimuksensa luo jatkuvasti uusia tapoja jäsentää menneisyyttä ja olevaa. Jos tätä näkemystä vielä kärjistetään, niin luonnontieteet tutkivat sitä, mikä on olemassa mutta mitä ei vielä tiedetä, ja ihmistieteet puolestaan luovat omilla tulkinnallisilla ja käsitteellisillä ratkaisuillaan sen, mitä olevaksi tunnustetaan ja tunnustetaan. Tunnehistorioitsija, joka luovii menneisyyden tunteiden lomassa ja kykenee havaitsemaan eri tunnetilojen nyansseja, rakentaa omalta osaltaan uusia tapoja jäsentää menneisyyden ihmisten kokemusmaailmaa, poliittisia järjestelmiä, tuotantosuhteiden muutoksia, aatteita, sotia, rauhaa ja kulttuurituotteita. Teorian merkitys historiassa onkin mielestäni sen voimassa saada tutkija esittämään uudenlaisia kysymyksiä innovatiivisesti valituille lähteille.

KIIHKEÄ HISTORIA – TUNTEET HISTORIAN TUTKIMUKSESSA

1. Muistin muodoista ks. Assmann 2008.
2. Psykologisen ja luonnontieteellisen tunne-käsitteen (*emotion*) yleistymisestä englannin kielessä 1800-luvulla intohimojen (*passion*) ja sentimenttien kustannuksella ks. Dixon 2003; luonnontieteistä aivotutkimus on viimeisen kahden vuosikymmenen aikana tuonut näkyvästi esiin tunteiden ja kognition erottamattomuuden ihmisen tietoisuudessa. Tämä näkemys on myös yleistajuisten bestsellerien myötä muokannut lukevan yleisön käsityksiä aiheesta, ks. esim. Damasio 1994; 1999; 2010, erit. 108–129; LeDoux 1998; Edelman 2006.
3. Sihvola 1999, 40–42; Nussbaum 2001; Reddy 2001, 3–62; Siltala 2006, 48–58; ks. myös Näre 1999a & 1999b, *passim*.
4. Ks. esim. Valkonen 2000; Ormio & Porio 2001.
5. Perustunteiksi luetaan yleensä ainakin ilo, viha, suru, pelko, inho ja hämmästyminen, joskin yksimielisyyttä kyseisessä tunnekysymyksessä ei ole.
6. Tepora 2016.
7. Vrt. Dixon 2015, 299–316.
8. ”Reason is, and ought only to be the slave of the passions, and can never pretend to any other office than to serve and obey them.” Hume 1999, 555. Käännös kirjoittajan.
9. Vrt. Reddy 2001, 211–256; Tepora 2012, 330.
10. Matt 2011, 5, 9–10, 25–28, 92–99, 174; Fuentenebro & Valiente 2014.
11. Matt 2011, 174.
12. Delumeau 1978; Bourke 2005; Stearns 2006.
13. Ks. Febvre 1941; Elias 1939; Siltala 2001; 2006.
14. Reddy 1997; 2001.
15. Tunteiden historian tutkimuskeskuksia on perustettu Lontoon yliopiston Queen Mary Collegeen, Berliinin Max Planck -instituuttiin ja Australian yliopistoverkostoon. Suomessa tunteiden historian pioneerina voi pitää Hannu Salmea, ks. esim. Salmi

2004. Ks. myös Kietäväinen-Sirén 2015; Kivimäki & Tepora 2009; Kivimäki 2013a; Tepora 2012; 2015.
16. Elias 1939.
 17. Stearns 1994; Eliasın teoriaa nykymuodossa ks. Wouters 2007.
 18. Berger & Luckmann 1994.
 19. Rosenwein 2006, 7–10.
 20. Reddy 2001, 3–33.
 21. Ks. esim. Van Gent & Toivo 2016.
 22. Kivimäki 2013a, 60–74.
 23. Siltala 2001; 2006; ks. myös esim. Salovey ym. 2008.
 24. Tepora 2012; Corrigan 2015; Matt & Stearns 2015, 206; Boddice 2018, 132–167; kriittisesti neurotieteiden tunnediskurssista ja epähistoriallisuudesta ks. Gross 2006, 28–39; Plamper 2015, 206–243.
 25. Rose & Abi-Rached 2013, 141–163; Plamper 2015, 243–250.
 26. Edelman 2006, 24–25.
 27. Reddy 2001, 63–111.
 28. Boddice 2018, 164–167.
 29. Ks. esim. Heilala 2016, jonka tutkimus käsittelee Ruotsiin toisen maailmansodan aikana evakuoitujen suomalaisten sotalasten mielenterveyttä myöhemmässä elämässä ja elämänhistoriaa suhteessa evakuoimattomiin verrokkeihin.
 30. Reddy 1997; Reddy 2001, *passim*.
 31. Tepora 2011a; ks. myös Tepora 2011b.
 32. Marvin & Ingle 1999.
 33. Tepora 2015.
 34. Rosenwein 2006, 1–31; 2016, 3–10.